

LITTERATUR

Michael L. Cook: *Justice, Jesus, and the Jews. A Proposal for Jewish-Christian Relations*. 127 sid. The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2003.

Som framgår redan av inledningen, kan denna bok betraktas som ett inlägg i den livliga debatt som dokumentet *Dabru Emet* framkallat. Detta dokument är ett försök till judiskt svar på de kristna deklamationer som snart sagt samtliga större kyrkogemenskaper enats kring alltsedan Andra Vatikanconciliet. Den åttonde och sista punkten i dokumentet, som deklarerar att «judar och kristna måste arbeta tillsammans för rättvisa och fred», bildar utgångspunkten för boken. Som Cook antyder i titeln till sin bok, vill han framhäva begreppet rättfärdighet / rättvisa (righteousness / justice) som grunden till ett nytt förhållande mellan judar och kristna. Han söker nämligen visa att detta begrepp är något som förenar den hebreiska Bibeln och Jesu undervisning. Eftersom rättfärdighetsbegreppet således finns med såväl i judendomens som kristendomens fundament innan de kom att gå skilda vägar, bör det kunna utgöra en fruktbar utgångspunkt för den judisk-kristna dialogen.

Cook utvecklar sin tes i tre kapitel. Det första behandlar *Issues in Jewish-Christian Relations* och ger en synnerligen värdefull översikt över teman som stått i centrum för den judisk-kristna dialogen samt denna dialogs förutsättningar. En sådan grundförutsättning är förmågan att kunna läsa och tolka de texter som är heliga för den andre och att göra det utifrån den andres perspektiv. Stort utrymme ägnas därför i detta kapitel åt «tre sätt att läsa/tolka de hebreiska skrifterna», nämligen det rabbiniska, det kristna och det historisk-kritiska. I presentationen av det tredje sättet förbereder Cook sin tes genom att betona nödvändigheten av att ta bibelns rent historiska verklighet och den historiske Jesus på allvar. Därigenom undviker man exempelvis att i bibelns namn konservera sociala orättvisor och diskriminering och att skapa en Jesus efter ens egen utgångspunkt. Det gäller inte minst en antijudisk sådan. Till sist ställer Cook frågan om det finns en nyckelfråga i den judisk-kristna dialogen. Efter att ha övervägt ersättningsteologin som kastat sin skugga över den judisk-kristna relationerna i det förflutna och den framåtblickande frågan om messias och den messianska tidsåldern som sådana nyckelfrågor, stannar Cook vid det som han betecknar som «the key issue around which this book centers» och som han hoppas ska kunna öppna nya möjligheter för dialogen, nämligen det hebreiska rättfärdighetsbegreppet och den betydelse som detta begrepp hade för den historiske Jesus. Dessa båda aspekter utvecklas i de följande kapitlen.

I det andra kapitlet ställer Cook frågan om vad som konstituerar Israel som Guds särskilda folk och ger tre svar: 1) Uttågsupplevelsen, 2) Förbundsslutet, 3) Landlöftet och framtidshoppet. I alla tre avsnitten betonar Cook Guds omsorg om de svaga, Israel som det primära objektet för denna Guds omsorg och den därav följande förpliktelsen att imitera Gud genom att skapa ett samhälle där fattigdom och förtryck fått vika för rätt och rättfärdighet.

Det sista kapitlet tar upp *Jesus' Mission to Israel* och försöker visa att det som konstituerar Israel enligt den hebreiska bibeln står i centrum för Jesu historiska sändning. I sin förkunnelse om Guds rike, sitt motstånd mot kejsarens förtryck av folket samt tempelkritiken framhåller Jesus i linje med Israels profeter det intima sammanhanget mellan Torahns kultisk-rituella och etisk-sociala aspekter. I sina liknelser och genom att bota sjuka samt äta med de utstötta avsåg Jesus primärt att återupprätta en förbundstrohet som hade brutits genom att man marginaliserat och uteslutit människor från Guds rättfärdighet och förpassat dem till en sorts exiltillvaro. Nu var tiden inne att återsamla de förskingrade och återupprätta Israel, framför allt genom att skapa ett samhälle där rätt och rättfärdighet råder.

Cooks bok uppvisar många förtjänster. Den viktiga ligger i själva ansatsen att försöka öppna nya perspektiv för den judisk-kristna dialogen. Den inordnar den historiske Jesus där han rättmätigt hör hemma — inom Israel och för Israel. Genomgången av bergspredikans s.k. antiteser är en pärla! Jag skulle dock önska att själva termen «antiteser» definitivt förpassades till den teologiska vokabulärens papperskorg. Där hör också beteckningen YHWH för «den gammaltestamentlige Guden» hemma. Att den används av teologer i litteratur av mera vetenskaplig karaktär sker väl oftast oreflekterat. Men det förvånar att Cook använder en beteckning som vore otänkbar för de flesta av våra judiska dialogpartners, för att inte nämna den historiske Jesus som han tecknar i sin bok. Att detta oskick har djupa rötter i en marcionitisk teologi vore annars i och för sig nog för att diskvalificera den för vidare användning.

Cooks exeges framför allt av de nytestamentliga texterna reser också många frågetecken och verkar ofta vara helt styrd av strävan att betrakta Jesu under och undervisning i ett kollektivt och socialt perspektiv. Jag ställer mig även frågande till hans avslutande karaktäristik av det nytestamentliga gudsfolket: «In my view, this community need not be understood as a new community replacing the old. Rather, it is the true fulfillment of YHWH's call to covenantal loyalty.» Att ta avstånd från ersättningsteologin är gott och väl.

Men borde man inte också kunna kasta ut den teologiska surdeg som är ersättningsteologins förutsättning, nämligen att kristna — på ett eller annat sätt — står för «the true fulfillment», eftersom denna fortfarande ligger framför oss? Därför bör man avstå från denna typ av triumfalistisk terminologi i försöken att karakterisera förhållandet mellan judar och kristna!

Även om jag har svårt att se denna bok som en nyansats, rekommenderar jag den som en utomordentligt bra handbok. Den behandlar föredömligt viktiga teman som förbundsteologi, den historiske Jesus och judisk-kristna relationer. Inte minst förtjänar fotnoterna uppmärksamhet. Där presenterar och kommenterar Cook den senaste vetenskapliga litteraturen på ett sätt som retar aptiten.

Göran Larsson

Tikva Frymer-Kensky, David Novak, Peter Ochs, David Fox Sandmel och Michael A. Signer (utg.): *Christianity in Jewish Terms*. 438 sid. Westview Press, Colorado 2000.

Den 10 september 2000 publicerades ett uppseendeväckande teologiskt uttalande i *New York Times* med flera amerikanska tidningar. Uttalandet var undertecknat av mer än 160 rabbiner och judiska akademiker och representerar ett vitt spektrum av judiska traditioner: ortodoxa, konservativa och liberala. Författarna till detta uttalande är också utgivarna av boken *Christianity in Jewish Terms*. Både uttalandet, som finns återgivet i inledningen till boken, och den efterföljande boken kan betecknas som ett judiskt erkännande av och positivt gensvar på de ansträngningar som gjorts i kristen teologi, bland kyrkor och ekumeniska organisationer för att göra upp med ersättningsteologin, dvs. beskrivningen av judendomen som ett dött religiöst fenomen och den därmed tillhörande tanken att kyrkan ersatt judendomen som det sanna Israel och alla de förödande konsekvenser denna teologi fått för relationen mellan judar och kristna.

Dialogen mellan judar och kristna har ibland beskrivits som i första hand ett kristet intresse samtidigt som det från judiskt håll mötts med en mycket större skepsis. Men, som David Novak säger, efter en lång historia där kyrkan stått i ett maktförhållande i förhållande till judarna var det nödvändigt att kristna tog initiativet till dialog. Judar och kristna har alltid haft en oundviklig relation pga. deras ursprung, men detta uttalande och denna bok markerar ett nytt skede i denna dialog, en inbjudan till större ömsesidighet och, som Novak också säger, det visar på att judar och kristna behöver varandra på nya och överraskande sätt.

Syftet med *Christianity in Jewish Terms* är att tolka och förstå centrala kristna trosföreställningar på ett judiskt vis, med judiska begrepp, utifrån den rabbiniska och talmudiska traditionen. Det är ett nyskapande företag vars syfte är att skapa en judisk förståelse för den kristna trosvärld som i stort sett varit det judiska folkets mest avgörande samhällseliga, religiösa och kulturella kontext under sextonhundra år. Det är en spännande intention som kan skapa ringar på vattnet, den skapar möjlighet för kristna att förstå sin egen tradition på nya sätt och judarna sin. Men det är också en intention som visar sig vara svår att genomföra, inte minst pga. av att varken judendom eller kristendom är någon enhetlig tradition. Den intra-konfessionella pluraliteten med tillhörande behov av dialog är ofta minst lika stor som den inter-konfessionella. Den vidd av röster, både judiska och kristna, som boken ger utrymme åt visar konkret på just detta och ger också exempel på det.

Innehållet i boken är ambitiöst. De elva teman som tas upp i boken är: Förintelsen och arvet efter antisemitismen, Gud, Skriften, buden, Israel/förbund, gudstjänst, lidande, inkarnation, återlösning, synd och ånger samt Guds avbild. Varje kapitel har tre artiklar; den första skriven av en judisk teolog belyser temat utifrån bokens syfte. Denna kommenteras sedan av ytterligare en judisk forskare. Sist ges en kristen teolog möjlighet att utifrån sin tradition kommentera det första inlägget.

Varje huvudartikel motsvarar inte helt och hållet det som är bokens beundransvärda syfte. Det är främst Menachem Kellners artikel om återlösningen som låter en karikatyr av luthersk rättfärdighetslära projicerad på Paulus representera den kristna förståelsen av ämnet. Men exemplen på de artiklar som utvecklar syftet på ett konstruktivt sätt är desto fler. En artikel som jag vill rekommendera är Peter Ochs artikel om Gud. Hans metod för att närma sig vad de olika traditionerna säger om Gud utgår ifrån bönen. Han inbjuder också till fortsatt dialog, inte utifrån filosofisk reflektion (den kristna Gudsläran ser han främst som abstrakt och teknisk) men utifrån den bibliska berättelsen.

Ett annat mycket intressant bidrag är Lawrence A. Hoffmans analys av centrum i det kristna gudstjänstfirandet, eukaristin, i judiska termer. Att företeelser som offer, minne och tacksägelse har tydliga och djupa kopplingar i biblisk och efterföljande rabbinisk tradition är välkänt men Hoffmans diskussion av deras judiska rötter öppnar bitvis överraskande perspektiv. Även den efterföljande artikeln av Ruth Langer som analyserar släktskapet mellan kristna och judiska symboler, inte minst den mest kontroversiella av dem alla i detta sammanhang, korset, anger nya områden för teologisk bearbetning. Många fler artik-